

BİLGİNİN OLANAĞI SORUNU*

ÖZET

"Bilginin olanağı" sorunu Eskiçağdan beri sıklıkla tartışılan konulardanadır. "Bilginin olanağı" konusu ve onun ortaya çıkardığı "bilgi yargılarının doğruluk değerleri"ne ilişkin sorunlar birbirleriyle bağlantılı görünmektedir. Çünkü bilginin olanağı bir kez ortaya konduğunda, akla hemen bilgi yargılarının doğruluk ve yanlışlıklarına nasıl karar verileceği, hangi tür yargıların hangi doğruluk değerlerini alacakları türünden konular gelir.

Bu yazıda "bilginin olanağı"nın neden bir sorun olarak görüldüğü ve bilginin doğruluk değerleri üzerine çağımızda yapılan etkili tartışmalar serimlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: bilgi, bilginin olanağı, doğruluk değerleri, bulanık yargılar.

(The Problem of Possibility of Knowledge)

ABSTRACT

The problem of "possibility of knowledge" is an issue debated on frequently since Ancient times. This issue and the problem of "the truth value of knowledge judgments" are seem related to each other. Because as the possibility of knowledge is once justified, the questions as "how the correctness or incorrectness of knowledge judgments can be decided?" and "which kinds of judgments would deserve the truth value?" follows this achievement.

This article tries to expose why "the possibility of knowledge" is seen as a problem and what kind of discussions carried out on the truth value of knowledge in recent age.

Keywords: knowledge, possibility of knowledge, truth values, fuzzy judgments.

---

* Işıl BAYAR BRAVO. Yrd.Doç.Dr. Stileyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü.

Bilginin olanağı sorunu felsefe tarihinde çokça tartışılmış bir sorundur. Günümüzde bu sorun farklı biçimlerde karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Bu yazıda, “bilginin olanağı konusu neden bir sorun haline gelmiştir, bununla ilgili tartışmalar hangi ekseninde yapılmaktadır” gibi sorular ile bu sorunun doğurduğu bilgi yargılarının doğruluğu ve yanlışlığı nasıl belirlenir, hangi tür yargılar doğru, hangi tür yargılar yanlış olarak adlandırılır gibi sorular, felsefe tarihinden bu yazıya konu olan filozofların bu konuya ilişkin çözüm önerileri ve günümüzde bu sorunu ele alma biçimi tartışılmaya çalışılacaktır. Bunun için öncelikle “bilgi” ve “olanak” kavramlarına kısaca değinilecek, ardından anılan bu iki kavramın bir araya gelmesiyle ortaya çıkan sorun üzerinde durulacak, ardından bu sorunun ortaya çıkardığı hangi tür yargıların bilgi olduğu ve bunların doğruluk değerlerinin nasıl belirleneceği tartışılacaktır.

“Bilgi” kavramını ele alan felsefedir. (Öteki) tüm bilimler, bu kavramın neliği hakkında bir araştırma yapmadan, sadece bilgi ortaya koymaya çalışırlar; felsefe ise “bilgi nedir?” sorusunu sorar ve bu kavramın neliğini ortaya koymaya çalışır.

Bilgi, yaygın olarak, “özne (bilen) ile nesne (bilinen) arasında kurulan bağdan elde edilen ürün” olarak tanımlanır. Özne derken bilen birini, nesne derken de öznenin bilmek üzere yöneldiği bir varolanı kastederiz. Bu bakımdan nesne, bilme edimiyle oluşturulur diyebiliriz. Buradan öznenin nesneyi yarattığı sonucu çıkmaz elbette. Özne ile nesne birbirini yaratmaz, ama bir bilme ediminde bir araya gelirler. Bu nedenle her varolan bir bilgi nesnesi değildir.

Başlıktaki ikinci kavrama da bakmak yerinde olur: bir eylemin, bir olayın, bir etkinliğin gerçekleşme potansiyeli, “olanak” olarak tanımlanır. Çok yüksek olan X dağına çıkmanın olanaksız olduğunu söyleyen birine, ‘o dağa çıkan olmuş mu?’ diye sordüğümüzde, yanıt olarak dağa çıkan kişilerin olduğu söylenirse, o zaman “bu X dağına çıkmak olanaksız değilmiş” deriz.

Bu iki kavramın bir araya gelip “sorun” olarak ortaya çıkması, Eskiçağ’da skeptikler nedeniyle. Eskiçağ’da Skeptikler “bilgi nedir?” sorusuyla değil, “bilgi mümkün müdür?” sorusuyla ilgilenmişlerdir. Örneğin Gorgias’ın ileri sürdüğü üç savdan ikincisi bununla ilgilidir. Gorgias’ın savlarını hatırlamak gerekirse,

- 1) *“hiçbir şey yoktur”*
- 2) *“bir şey olsaydı bile biz onu bilemezdik”*

- 3) "bir şey olsaydı ve bilinebilseydi bile, biz onu başkasına aktaramazdık"¹

Gorgias ikinci savıyla bilginin olanağı karşısında duyduğu kuşkuyu dile getirmiştir: O, bilmeyi olanaksız sayar. Gorgias'm bu tutumunun temelinde duyulara dayalı bilginin yanıtıcılığı bulunmaktadır. Çünkü o, bilginin sadece duyular aracılığıyla edinilebileceğini kabul eder. Gerçekten de duyulara dayalı bilgiye baktığımızda, bu bilgilerin sıkça değiştiğine tanık oluruz. Ancak bilginin sadece duyular aracılığıyla edinilebileceği kabulüne bağlı kalmayıp, duyulardan başka bir bilgi kaynağını ve duyularla algılananlardan (fenomenlerinkinden) başka bilgi nesnelere de olduğunu kabul eden, bilginin olanaklı olup olmadığını sormak yerine, doğrudan bilginin neligini araştıran Antik Yunan dönemi filozofları da vardır. Aslında Gorgias'm (ya da Skeptiklerin) farkında olmadan olanaklı bir bilgiyi, hatta hakikati kabul ettiğini söylemek olanaklıdır: "duyular bizi yanılttığından sarsılmaz bilgi yargısına ulaşamaz" ya da "herşeyden kuşku duymak gerekir" önermeleri kendilerinden şüphe duyulmayacak bilgi yargıları ya da hakikatler olarak ortaya konur.

Bilginin nesnesinin ve kaynağının skeptiklerden farklı olarak ortaya konabileceğini söyleyerek bilginin olanağını ortaya koyan bir örnek olarak Platon'u verebiliriz.

Platon'a göre duyulara dayanarak duyulur nesnelere hakkında dile getirdiğimiz yargılarımız sanı ve doğru sanı olarak adlandırılır: yani bunlar bilgi adını hak etmez. Platon'a göre nesnesi idealar olan ve bir tür akıl yetisi diye niteleyebileceğimiz düşünceyle görme (*noesis*) yoluyla bilinenler bilgidir. Bilgi, nesnesi apaçık olan, yani bir ya da birkaç yanıla örtük olmayan, belirli, kesin ve doğru olan yargılardır. Platon nesnesine bakarak bilgi yargıları arasında ayrım yapar. Varolan olarak nesnelere, görülenler ve düşünülenler olmak üzere ikiye ayrılır: görülenlerin bir kısmını "imgeler", bir kısmını da "canlılar" ile "yapılmış nesnelere" oluşturur. Düşünülenlerin bir yanını yukarıdaki kısma asılları konmuş nesnelere imgeleri oluşturur. Diğer yanda da idealar vardır. İlk yanda ruh, imgeleri kullandığı için, araştırmalarına varsayımlardan gider, yani ilkeye değil, sonuca götüren bir yola girer.² Böylelikle bilimlerin bilgisi (*teleute*) elde edilir. İkinci yandaysa ruh imgelere başvurmayıp varsayımdan ilkeye gider; araştırmalarını yalnızca kavramlarla yapar. Böylece ideaların bilgisi (*episteme*) elde edilir.³ İdealar, duyulur şeyler değildir, bu nedenle onlar görünmez, sadece kavranırlar.⁴

Platon ideaların bilgisi olan epistemeden başkasını bilgi saymaz; epistemeler de her zaman doğrudur. Platon yanlış bilgi yargılarının olanaksız

¹ Walther Kranz. *Antik Felsefe*. (Çev. Suad Y. Baydur). İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1984. s. 197.

² Platon. *Devlet*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz). İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992. 510b.

³ a.g.e., 509d-510c.

⁴ a.g.e., 507c.

olduğunu dile getirir. Bilgiyle bilgisizlik arasında olan sanı, doğru sanı, kanıtı dayalı doğru sanı, bilgi değildir.⁵

Tüm bu söylenenler, ashada, bilginin olanaklı olmadığını söyleyen kuşkuculara karşı-bilgi nesnelere uygun bilgi türleri ve bunlara uygun bilme yollarının olduğunu söyleyerek-bilginin olanığını ortaya koyan bir görüşün olduğunu da ortaya koymaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Skeptiklerin, *sürekli değişim halinde olan ve duyular aracılığıyla bilinebilecek nesnelere* ilişkin konuştukları için bilgi ortaya koymayı olanaksız gördükleri; Platon'un (ve bundan sonra ele alacağımız Aristoteles ve Descartes'in) *değişmeyen ve akılla kavranabilecek nesnelere* ilişkin konuştuklarından, bilgi ortaya koymayı olanaklı gördükleridir.

Platon'un bilginin olanığını, neliğini, edinme yollarını ve türlerini ortaya koyan bu görüşüne, amaçları, niyetleri bakımından benzer bir görüşü öğrencisi Aristoteles'in de ortaya koyduğunu görüyoruz. Onun bilgi görüşü de baştan bilginin olanaklı olduğunu kabul eder. Aristoteles bilgi konusuna girerken, konuları dikkate alındığında bir varlık felsefesi kitabı olarak görünmesine rağmen, hareket ettiği nokta açısından ele alındığında bir bilgi felsefesi kitabı olduğu görülür. Kitabın hedefi, hem epistemenin konularını hem de onu nasıl ve neden olanaklı olduğunu göstermektir. Kitap, "Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler"⁶ tümcesiyle başlar ve hemen ardından bilginin oluşum süreci hakkında kısa bir özet sunar. Bu özete göre, bilginin başlangıç noktası, duyularımız ve onlardan gelen verilerdir. Bu verilerin hafızada birikmesi, bilginin kendisinden hareket edilerek oluşturulacak veriler topluluğunu meydana getirir. *Metafizik* kitabında Aristoteles duyu-hafıza-deneyin birbiriyle bağlantısını kurar. Duyu, algılanan nesnenin, maddesi olmadan formunu, ilgili duyu organıyla alır: yani, bir yüzüğe baktığımızda onun maddesini değil, formunu algılarız ilkin. Benzer duyular hafızayı meydana getirir. "İnsanlarda deney, hafızadan çıkar. Çünkü aynı şeye ilişkin birkaç hatıra, sonunda, tek bir deney meydana getirir".⁷ Deney, sanat ve bilime ulaşmamızı sağlayacak bir araçtır. "Deneyle kazanılmış bir dizi kavramdan bir nesnelere sınıfına ilişkin tümel bir yargı oluşturulduğunda sanat ortaya çıkar".⁸ Yani Aristoteles, deney aracılığıyla zanaate (*tekhneye*), hem genel hem de zorunlu olarak varolan nesnelere ilgili bir kabul ile kanıtlamalar yapma huyu olarak tanımladığı bilime yani epistemeye ulaşıldığını söyler. Zanaat bir etkinliktir, doğru *logosa* sahip *poetik* bir huydur ve deneyden gelir. Aristoteles, "deney" ile "sanat" arasındaki farkı şöyle bir örnekle ortaya koymayı dener: "Filanca ilacın filanca hastalığa yakalanmış Kallias'a, sonra Sokrates'e ve diğer birçoklarına iyi geldiğine ilişkin bir yargının oluşturulması işi deneyin alanına aittir. Buna karşılık onun bu hastalığa yakalanmış olan, belli bir yapıya sahip bulunan, belli bir sınıfın içine giren tüm insanlara, örneğin flegmatiklere, bilyölere ve

⁵ Platon. *Diyaloglar 2*. (Çev. Tanju Gökçöl). İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986. 189e-190a.

⁶ Aristoteles. *Metafizik*. (Çev. Ahmet Arslan). İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1996. 980a.

⁷ a.g.e., 980b 25.

⁸ a.g.e., 981a 6-8.

fivevrölere iyi geldiğine ilişkin bir yargının oluşturulması işi sanatın alanına giren bir konudur".⁹ Deney, teklere ilişkin bir bilgidir, sanat ise tümelin bilgisidir. Bilgi ve anlama deneyden çok sanata aittir. Deneye sahip olan kişi şeyin öyle olduğunu bilir, ama onun nedenini bilmez. Bu nedenle deney bilgisine sahip olanlar bildiklerini öğretemezler, ancak zanaatin bilgisine sahip olanlar bildiklerinin nedenlerini de bildiklerinden, bunu öğretebilirler.¹⁰ Bilmek, ilk nedenleri ya da ilkeleri, yani *epistemeyi* bilmek demektir. İnsanın epistemeye sahip olduğu son aşamaya Aristoteles "bilgelik" adını verir. Bunun sanattan farkı, nedenlerin bilgisiyle yetinmemesi, ama herşeyin kendisinden dolayı meydana geldiği ilk neden ve ilk ilkeleri araştırmasıdır. Nasıl ki sanat deneyden nedenleri göstermesi bakımından üstünse, bütün nedenlerin kendisinden türediği ilk nedenleri gösteren bilgi, her türlü bilginin üzerinde olacaktır. Aristoteles'in bilginin oluşum sürecine ilişkin yaptığı bu sıralamaya baktığımızda, amacın "tümel" in bilgisine ulaşmak olduğunu görürüz. Aristoteles bilmenin ürünü olarak bilgilerimizin hem doğru hem de yanlış olabileceğini söyler. Ayrıca sadece *episteme* değil, başka tür yargılar dile getirmek de olanaklıdır ve bunlar da bilgidir.

Bilginin olanağını ortaya koyan diğer bir filozof da R. Descartes'tır. Skeptisizme karşı bilginin olanağını ortaya koyan Descartes da duyularımızın yanıltıcılığından sözeder: dörtgen bir kule uzaktan bize yuvarlak gelir. Dolayısıyla bizi yanıltan nesne değil, duyularımızdır. Ancak duyularımız kadar, akıl da bizi yanıltır: örneğin çok ünlü matematikçilerin bile dizgelerinde hata bulunabilir. Yani her bilgi şüpheyne konu olabilir. Burada Descartes Gorgias'la aynı fikirdedir. Ama o, Gorgias'tan şu soruyu sormak bakımından ayrılır: "Üzerine sağlam bir felsefe binası kurabileceğim doğru bir bilgi yok mu?" Descartes bu soruya "Evet, var" diye yanıt verir: Bu ilk ve sarsılmaz bilgi "Düşünüyorum, o halde varım" yargısıyla karşımıza çıkar. Bu yargıya Descartes, yanılmanın olması, yanılan bir "ben" in olması gerçeğinden hareketle vardığını söyler. Ona göre yanılmak, kuşku duymak, düşünmek demektir¹¹ ve herşeyden kuşku duysam da düşündüğümünden, kuşku duyduğumdan, yanıldığımdan kuşku duymam. Böylece de "düşünüyorum o halde varım" önermesine, yani Tanrı'nın varlığı ile dış dünyanın varlığına ilişkin tüm bilgimizi çıkarabileceğimiz, hakkında şüphe duymayacağımız ilk hakikate ulaşmış oluruz. Doğrudan kavradığı bu ilk önermeyle Descartes, kuşkuculuğun hiçbir şey bilinemez yollu temel savını çürütür. Bilmek ve bilgi yargısı dile getirmek mümkündür.

Eskiçağda bilgi Skeptikler için kuruntudan ibaretti. Öznenin kendi içine kapalı olduğunu, nesneyle ilişki kuramadığını, kursa da bunu gösteremediğini, öznelarası bir bilginin olanaksız olduğunu, yani öznelerin üstünde uylaşabileceği bir bilgi yargısı dile getirmenin mümkün olmadığını dile getirmekteydiler. Bu nedenle de bilgiyi kuruntudan ibaret sayıyorlardı. Bu, bilginin neliğini gösteren, bilgi kavramı üstüne araştırma yapan Platon,

⁹ a.g.e., 981a 6-13.

¹⁰ a.g.e., 981b 7-8.

¹¹ R. Descartes *Felsefenin İlkeleri*. (Çev. Mesut Akın). İstanbul, Say Yayınları, 1995. s. 59.

Aristoteles ve Descartes'la yıkılmıştır. Ashında, Gorgias da Descartes da skeptik düşüncülerdir, bu bakımdan bilgi yargıları dile getirmenin olanaksız olması gerektiği konusunda hemfikir olmaları düşünülebilir. Ama onların skeptisizmden anladıkları farklıdır. Çünkü Gorgias kökten bir şüpheciyken, Descartes şüpheyi sağlam bir bilgiye ulaşmak için bir yöntem olarak kullanır.

Platon, Aristoteles ve Descartes, bilginin olanağını ortaya koyup, onun sorunlarını çözmeye çalışan felsefe tarihinden seçtiğimiz yalnızca üç örnektir. Bunlardan başka 19. yy'ın sonlarında temelleri atılmış, 20. yy'da ağırlıklı olarak etkili olmuş günümüz bilgi anlayışını biçimlendiren bir görüş daha vardır: bu görüş de bilginin olanağını kabul edip, onun neliğini ortaya koyma iddiasındadır. Söz konusu görüşün savunucuları Eskiçağ Skeptiklerinin savlarını kabul ederek ortaya çıkmış, ancak buradan Skeptiklerin çıkardığı gibi bilginin olanaksız olduğu sonucuna ulaşmamışlardır diyebiliriz. Şöyle ki, onlar hareket noktası olarak Skeptiklerden Protogoras'ın "İnsan herşeyin ölçüsüdür, varolanların varolmasının ve varolmayanların varolmamasının"¹² yargısını kabul etmiş gibi görünmektedirler. Protogoras'ın bu görüşünün içermelerine baktığımızda, şunu götürürüz: birbirinden başka kişiler aynı şey hakkında ister birbiriyle özdeş yargılar isterse birbirine karşıt yargılar dile getirsinler, hatta aynı kişi aynı şey hakkında ister aynı anda isterse farklı zamanlarda karşıt yargılar dile getirsinler, bunların tümü doğrudur. Phyrron'un "Bilgi bize mutluluk getirmez, çünkü birbirinin karşıtı olan iki sav da doğrulanabilir, bu nedenle herşeyden kuşku duymak gerekir" savını diğer bir hareket noktası olarak kabul etmiş, buradan da bilginin göreliliği olduğu sonucuna varmışlar gibi görünmektedirler. Böyle bir durumda, bütün yargılar, onları dile getiren özne bakımından doğru olur. Buna karşılık, dile getirenin karşısında bulunan ve ondan farklı yargı dile getiren özne bakımından yanlıştır. Yani bütün yargılar aynı anda hem doğrudur hem de yanlıştır; ya da ne doğru ne de yanlıştır. Bu görüşlerle koşutluk gösteren görüşlere sahip, 20. yy'da etkin olan bilgi anlayışının temsilcileri, 19. yy'ın sonlarında ortaya çıkan Bulanık Mantık çalışmalarından çokça etkilenmişlerdir. Bulanık Mantık dizgesinin bilgi teorisine bakmak, bilginin neliğini ve olanağını ortaya koyan bir görüşü ele almak demektir.

Klasik bilgi tanımlarına göre bilgi denince ilk akla gelen kesinlik, doğruluk, nesneye uygunluktur. Bulanık Mantıkçılar bu bakışı eleştirirler. Onlara göre gündelik hayat konuşmalarımızda belirsizlik içeren "orta yaşlı insan", "uzun zaman", "pahalı araba", "yüksek bina" gibi anlamı kişiden kişiye ve durumdan duruma değişen birçok sözcük kullanılır. Yargıların yalnızca "doğru", "yanlış" olduğunu, bundan başka üçüncü bir halin olanaksız olduğunu kabul eden, mantığın tanımlayamadığı bu tür belirsizliklerin çoğunlukla bilimsel olmadığı görüşü kabul görmesine rağmen, 19. yy'ın başlarında bu tür belirsizlikler üzerine pekçok filozof ve bilim adamı kafa yormuştur. Einstein bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "Matematığın kavramları kesin olduğu sürece gerçeği yansıtmazlar, gerçeği

¹² Kranz. *Antik Felsefe*, s. 194.

yansıttıkları sürece de kesin değildir". Buna benzer olarak Heisenberg "ilk belirsizlik" kavramını ortaya atarak bilimi bilgi yargılarının çok değerli olması için zorlamıştır. 1930'ların başında Lukasiwicz ilk defa "üç değerli mantık sistemi"ni ve aynı dönemlerde kuantum filozofu Black de "sürekli değerlere sahip mantığı" tanımladı. Azeri kökenli Amerikalı matematikçi Lütfi Askerzade Zadeh'in "bulanık mantık" (*fuzzy logic*) tanımlaması, belirsizliğin tanımlanmasında bir dönüm noktası olmuştur.¹³ Ancak başlarda bu düşüncüler çalışmalarını kuramsal olarak yürüttüler, çünkü kabul görmediler. Bununla birlikte belirsizliği tanımlayan bu kuramın ilk olarak bir buhar makinası için kontrol edici tasarlanmasında kullanılması, dünyanın ilgisini bu konuya çekti. Daha sonra Danimarka'da bir çimento fabrikasının kontrolünde ve Japonya'da çeşitli makinalarda bulanık mantık dizgesinin kullanılmasıyla bu konuya ilgi daha da arttı.¹⁴ Özellikle elektronik aletlerin ana yapılarını oluşturan transistor veya algoritmalar gibi anahtarlama araçlarında yoğun olarak bulanık mantık kullanılır.¹⁵

Bulanık mantığı klasik mantıkla birlikte anlatmak, aralarındaki farkları görmeye faydalı olur: bilindiği gibi klasik mantıkta önermeler ya doğru ya da yanlış olan, kesin yargı dile getiren, bildiri kipinde dile gelmiş yargılardır: "üç, ikiden büyük bir tamsayıdır", "Ahmet kırk yaşındadır". Bu mantığın doğurduğu klasik kümelerle "iyi tanımlanmış nesnelere topluluğu" denir. Klasik mantıkta bir önerme ya doğrudur ya da yanlıştır, üçüncü bir olasılık yoktur; yani bir önerme aynı anda hem doğru hem de yanlış olamaz. Klasik mantığın önermeleri ya da bu önermelerin oluşturduğu kümeler, doğadakinin aksine, yaşadığımız dünyayı siyah-beyaz, doğru-yanlış, iyi-kötü v.b olarak kategorize ederek ikiye bölen birbirinin çelişmesi kavramlarıyla inşa edilir. Halbuki bulanık mantıkçılara göre gerçek dünya siyah ve beyazdan ibaret değildir. Siyah ile beyazın arasında sonsuz renk tonu vardır.¹⁶ Konuşma dilinde ifade edilen ve üzerinde çalıştığımız çoğu sınıflandırmalarda kullandığımız, kesin sınırlarla tanımlanamayan ve kişiden kişiye farklı yorumlanan "çok güzel", "fazla uzun", "aşırı sıcak", "hafif pahalı", "biraz tatlı" gibi bulanık sözcükler,¹⁷ klasik mantığın öngördüğü şekilde incelenemezler. Klasik mantık "Ayşe çok güzel", "Hava aşırı sıcak", "Amcam epeyce yaşlı" gibi ifadeleri, kesin hüküm belirtmediğinden, önerme olarak kabul etmez. Bu önermelere bulanık mantıkçılar "bulanık önermeler" derler. Bu önermeler çoğaltılabilir: 1) "Dana gençtir", 2) "Dana kocasından daha gençtir", 3) "Michelle uzun saçlıdır", 4) "İsveçlilerin çoğunun boyu

¹³ Lütfi A. Zadeh. "A New Direction in AI Toward a Computational Theory of Perceptions" *American Association for Artificial Intelligence: AI Magazine*. Spring, 2001. s. 74.

¹⁴ Naim Çağman, "Bulanık Mantık", *Bilim ve Teknik*, Ankara, Tübitak Yayınları, Haziran 2006. s. 50.

¹⁵ Kurt Becker, Günter Rau, Horst Kaesmacher, Michael Petermeyer, Günter Kalf, Hans-Jürgen Zimmermann. "Fuzzy Logic Approaches to Intelligent Alarms" *Engineering in Medicine and Biology*, December-November, 1994. s.710.

¹⁶ Zekai Şen. *Bulanık Mantık ve Modelleme İlkeleri*. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2001. s. 11-20.

¹⁷ Lütfi A. Zadeh. "A Computational Theory of Dispositions", s. 312-313.

uzundur" v.b.¹⁸ Bulanık önermelerin doğruluğu veya yanlışlığı hakkında kesin bir şey söylenemeyeceğinden dolayı bunların doğruluk değeri 0-1 arası bir sayıyla derecelenir. Bir bulanık önerme, derecesine göre hem doğru hem de yanlış olabilir. Bulanık bir önerme için "doğru değildir" denmiş ise bu, "yanlıştır" anlamına gelmez. Bir önerme 0,8 derecesinde doğru ise aynı önerme 0,2 derecesinde de yanlıştır. Örneğin "X çirkindir" önermesi 0,5 derecesinde doğru ise aynı derecede de yanlıştır.¹⁹ Bu özellikten dolayı klasik mantıkta problem olan paradokslar, hem "doğru" hem de "yanlış" ya da ne "doğru" ne de "yanlış" doğruluk değerine sahip önermeler, bulanık mantıkta doğruluk değerleri alarak biraz da olsa doğrulara indirgenmiş olurlar.

Bu bakımdan Skeptiklerin savlarına yaklaşılmış olur: Skeptikler için bir yargı ne doğru ne de yanlıştır ya da aynı anda hem doğru hem de yanlış olabilir. Böylece Skeptiklerin bilgi konusundaki iddiaları ile bulanık mantığa dayanan bilgi teorisyenlerinin iddiaları arasında bir benzerlik ortaya çıkar diyebiliriz. Ancak bu, ilk olarak aklın temel ilkelerinden olan çelişmezlik ilkesine -ikinci olarak yazının ilerleyen bölümlerinde ele alınacak Üçüncü halin olanaksızlığı ilkesine- aykırıdır. Şöyle ki, çelişmezlik ilkesi uyarınca bir yargı söz konusu olduğunda aynı anda hem doğru hem yanlış denilemez; bir nesne söz konusu olduğunda ona ait bir nitelik, aynı anda hem kendisine özdeş hem kendisinin çeliştiği olamaz. Bu ilke Skeptikler ve Bulanık Mantığa dayanan bilgi teorisyenlerince çiğneniyor gibi görünmektedir. Çünkü onlar için bir yargı aynı anda tam doğru tam yanlış olabildiği gibi, hem doğru hem yanlış; biraz doğru biraz yanlış olabilir.

Tam doğru ve tam yanlış olma bulanık kümede de 1 ve 0 değerleriyle karşılaşılır. Dolayısıyla klasik küme kavramı bulanık küme kavramının bu iki değere "hapsolmuş" özel bir halidir. Yani bulanık kümeler klasik kümelerin bir seçeneği değil, onların genelleştirilmiş halidir; diğer bir deyişle bulanık kümeler, klasik kümeleri kapsayan daha geniş kümelerdir.

*

Bulanık mantık dizgesi günümüz bilgi görüşünü biçimlendirmiştir elbette. Bu biçimlendirmede 1 ve 0 değerini alan, Klasik ve Bulanık Mantıktaki önermeler değil, onlar arasında kalan değerleri alan yargılar önemli rol oynar. Bu rolün etkisiyle bilgi artık "onaylanmış/pekiştirilmiş inanç" olarak tanımlanmaktadır. Böylece bilgi, sanıları, kesinsizlikleri, doğru yanlış arası ifadeleri de içine alan büyük bir yargı kümesini imlemeye başlamıştır. Bu, kimi sorunları beraberinde getirmekle birlikte, bilginin olanağı açısından hiçbir sorun yaratmamaktadır, çünkü bilgiyi -tanımladığı haliyle- olanaklı görmektedir.

Platon, Aristoteles ve Descartes için bir bilgi yargısı dile getirmek ve bu yargının doğru veya yanlış değerlerinden yalnızca birini alması bilginin olanağına işaret etmektedir. Skeptikler ve Bulanık Mantığa dayanan bilgi

¹⁸ Lütfi A. Zadeh. "A New Direction in AI Toward a Computational Theory of Perceptions", s. 75.

¹⁹ Lütfi A. Zadeh. "A Computational Theory of Dispositions", s. 316-317.

teorisyenleri için, bilgi yargısı olarak kabul ettikleri ve aynı anda hem doğru hem yanlış olabilen bilgi, inanç, sanı, varsayım türünden yargıların da içinde bulunduğu kümeden bir yargı dile getirmek bilginin olanağına işaret eder. İlk öbekteki üç filozof ile ikinci öbekteki bilgi teorisyenleri arasındaki temel fark böylece bilginin olanağına ilişkin olarak çıkmamakta; bilgi diye adlandırdıkları yargılar konusunda çıkmaktadır. İlk öbekteki filozoflar için bir nesne hakkında dile getirilebilecek yargıların hepsi "bilgi" adını hak etmezken, ikinci öbekteki düşünürler için söz konusu nesne hakkındaki hemen her yargı biçimi "bilgi" adını hak etmekte gibi görünmektedir.

Dolayısıyla, Skeptiklerin ve Bulanık Mantığa dayanan bilgi teorisyenlerinin uslamalarının onları götürdüğü yere baktığımızda, bilgiyi olanaklı kılan temellere saldırdıklarını; bir nesne hakkında hem her şeyi dile getirmenin olanaklı olduğunu hem bunlardan hepsinin aynı anda doğru ve yanlış diye nitelenebileceklerini hem de bunların hiçbirinin ne doğru ne de yanlış diye nitelenebilmelerinin olanaklı olmadığını söylediklerini görürüz.

Platon, Aristoteles, bu noktada, öncelikle, bir nesne ve o nesnenin belirli bir niteliği hakkında her şeyin değil, ancak birbirine karşıt iki yargının aynı anda doğru olamayacağını, bunlardan ancak birinin nesneye karşılık geldiğini; ayrıca doğruluğun ancak nesne ve yargı arasındaki uyumla ortaya çıktığını belirtir. Buradaki farklılık, Platon, Aristoteles hatta bu yazıya konu olmuş Descartes'm duyu verilerine, görüşlere dayanan yargıların bilgi adını hak edemeyeceğini, bilginin değişmeyen, akılla kavranan nesnelere ilişkin ve temel mantık ilkelerine aykırı olamayacak yargılar olduğunu düşünmeleri; buna karşın Skeptiklerin ve Bulanık Mantığa dayanan bilgi teorisyenlerinin nesnesine tam olarak uygun olan "tam doğru" ve ya nesnesini olduğu gibi göstermeyen "tam yanlış" yargılar yanında görüşlere, duyu verilerine dayanan, öznelere inançları ve varsayımlarını da içine alan geniş bir yelpazedeki her türlü yargıyı bilgi olarak adlandırmalarında ortaya çıkmaktadır.

Skeptiklerin ve Bulanık Mantığa dayanan bilgi teorisyenlerinin söylediklerini, yukarıda değindiğimiz akıl işleyişinin dayandığı temel mantık ilkelerin dayanarak eleştirebiliriz. Çünkü, öyle görünüyor ki, Skeptikler ve Bulanık Mantığa dayanan bilgi teorisyenleri savlarını dile getirirken aslında temel mantık ilkelerini çiğnemektedirler. Üçüncü halin olanaklı olduğunu kabul eden Protogoras ve Bulanık Mantığa dayanan bilgi teorisyenleri, bunu, nesnelere asıllarında ya da özlerinde birbirine karşıt nitelikleri barındırıyor olmasına bağlar. Bu durum bir nesne hakkında, bir yüklemi ne onaylayabilme ne de reddedebilme olanağı vermektedir. Çünkü iki seçenek de nesneye aynı anda uygun olamayacaktır. Dolayısıyla, ikisi de uygun düşmeyince, nesnenin üçüncü bir haline karşılık gelen üçüncü bir yargı seçeneği varmış gibi görünür. Oysa, üçüncü halin olanaksızlığı ilkesi "bir nesne hakkında en fazla iki yargının dile getirilebileceğini, bunların da ancak birbirinin karşıtı olan yargılar olabileceğini"ni vurgular. Bu nokta, aslında diğer bir mantık ilkesi olan çelişmezlik ilkesinin değillenmesine vardır bizi.

Çelişmezlik ilkesi, "Aynı niteliğin, aynı zamanda, aynı özneye, aynı bakımdan hem ait olması hem de olmaması imkansızdır" biçiminde dile getirilir. Protogoras ve Bulanık Mantığa dayanan bilgi teorisyenleri, nesnelerin değişik zamanlarda değişik nitelikler taşıması olgusuna dayanarak, nesnede bu durum ortaya çıktığına göre, bu değişik niteliklerin nesnede zaten var olması gerektiği sonucuna varır. Eğer olmasaydı, ortaya çıkmaları da olanaksız olurdu. Bu karşıt nitelikler nesnelerin ashında zaten varsa, bu karşıtların nesnede var olduğunu söylemek ve bu söylenenlerinin de doğru olduğunu iddia etmek saçma olmayacaktır. Yani, çelişki zaten varolanın kendisinde varsa, bunu bu biçimde dile getiren farklı yargıların yanlış olması, diğer bir deyişle nesneye uygun düşmemesi de olanaksızdır.

Bu iddia, ilkin düşüncede kanıtlanamaz: bir varlığın hem insan olduğunu hem de olmadığını aynı anda düşünebilir miyiz? Elbette düşünemeyiz. Çünkü zihin böyle bir şeti düşünmeye kalktığında, bunu başaramaz. Aristoteles'in deyişiyle, "birinin hem ressam olduğunu hem de olmadığını düşünemeyiz".

Aynı olanaksızlık gerçeklik bakımından da geçerlidir: bir varlık belirli bir anda insan olup aynı anda insan olmamazlık edemez.

Düşüncede ve gerçeklikte bu olanaksızlık söz konusuysa, bu, dile getirmede de söz konusudur. Gerçeklikte karşıt niteliklerden ancak birine sahip olabilecek bir nesnenin ya da düşüncede karşıt niteliklerden ancak birine sahip olarak tasarlanabilecek bir şeyin, dile getirirken karşıt niteliklerin ikisine de sahip olabileceğini iddia etmek saçmalık olur.

Platon'un ve Aristoteles'in varlıkla yokluk arasındaki şeyleri, yani hem var hem yok denebilecek şeyleri konu edindiklerini görürüz: bunlar, imgeler, doğa nesnelere, canlılar, insanların yaptıkları şeylerdir. Bunlar hakkında ortaya konanlar, bilgiyle bilgisizlik arasındadır.²⁰ Bilgi, her iki düşünürde de idealar hakkında ortaya konan yargıların adıdır, sanıysa, hakkında olduğu nesnelere, Platon'da görünüşler, Aristoteles'te deney verileri olduğu için, ne bilgidir ne de bilgisizlik, ikisinin ortasındadır. Oysa, Protogoras ve Bulanık Mantığa dayanan bilgi teorisyenlerine göre hakkında oldukları nesnesinin yapısına bakılmaksızın her türlü yargı bilgi adını alabilir.

Kendilerini açmaza sokan Protogoras ve Bulanık Mantığa dayanan bilgi teorisyenlerinin gibi düşüncelerin, "bir nesnede görünüme gelen her şeyin var olduğunu" söylemekten kaçınmaları gerekir. Ashında aynı şeyler herkese aynı o şey olarak görünmeyebilir ya da aynı insana aynı şeyler her zaman aynı şeylermiş gibi görünmeyebilir, tersine, çoğu zaman aynı anda birbirine karşıt şeyler olarak görünürler. Ama burada dikkat edilmesi gereken nokta niteliklerin hiçbir zaman "aynı duyuya, aynı bakımdan, aynı koşullarda ve aynı zamanda karşıt görünmemesidir". Belirli bir anda, bunlardan ancak biri, bir başka anda da diğeri doğru olabilir. "Doğru yargı" ise, 'olan'ın 'olduğu'nu, 'olmayan'ın 'olmadığı'nı dile getiren yargıdır. Yani yargı, var olanla bir uyuşma gösteriyorsa doğru olabilir. Böylelikle Protogoras'ın ve

²⁰ Platon. *Devlet*. 477c-e.

Bulanık Mantığa dayanan bilgi teorisyenlerinin, “Her söylenen doğrudur” yargılarının karşısına, mantık ilkelerine dayanarak, var olanlar hakkında herşeyin söylenemeyeceğini, belirli bir nesne ve onun bir niteliği hakkında ancak birbirine karşıt yargılar dile getirilebileceğini, bu yargılardan birinin sadece varolana karşılık gelebileceğini, yani doğru olabileceği savlarını koyabiliriz. Bu sayede temel mantık ilkelerini reddederek bilgiyi ya olanaksız sayan ya da her türlü yargıya “bilgi” diyenlerin görüşlerine karşı, mantık ilkelerine dayanarak bilginin olanaklı olduğunu ve sadece belli türden yargıların bilgi olabileceğini iddia edebiliriz.

Kaynakça

- ARİSTOTELES. *Metafizik*. (Çev. Ahmet Arslan). İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1996.
- ÇAĞMAN, Naim. "Bulanık Mantık", *Bilim ve Teknik*, Ankara, Tübitak Yayınları, Haziran 2006. s. 50-1.
- DESCARTES, R. *Felsefenin İlkeleri*. (Çev. Mesut Akın). İstanbul, Say Yayınları, 1995.
- KRANZ, Walther. *Antik Felsefe*. (Çev. Suad Y. Baydur). İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1984.
- PLATON. *Diyaloglar 2*. (Çev. Tanju Gökçöl). İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986.
- PLATON. *Devlet*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz). İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992.
- ŞEN, Zekai. *Bulanık Mantık ve Modelleme İlkeleri*. İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2001.
- ZADEH, Lütfi A. "A Computational Theory of Dispositions" s. 312-318
- ZADEH, Lütfi A. "A New Direction in AI Toward a Computational Theory of Perceptions" *American Association for Artificial Intelligence: AI Magazine*. Spring, 2001. s. 73-84 .
- BECKER, Kurt, Günter Rau, Horst Kaesmacher, Michael Petermeyer, Günter Kalf, Hans-Jürgen Zimmermann. "Fuzzy Logic Approaches to Intelligent Alarms" *Engineering in Medicine and Biology*, December-November, 1994. s.710-716